

Ceļš uz Latvijas neatkarību

Dr.hist. Jānis Šiliņš

1918. gada 18. novembrī, izmantojot labvēlīgo vēsturisko situāciju, Rīgas pilsētas Otrajā teātrī (mūsdienā Latvijas Nacionālais teātris) Latvijas Tautas Padome svinīgā sēdē proklamēja Latvijas neatkarību.

Par Tautas Padomes izveidošanu iepriekšējā dienā intensīvu sarunu rezultātā bija vienojušās latviešu politiskās partijas.

Eiropā tikko bija noslēdzies Pirmais pasaules karš (1914–1918), dodot iespēju daudzām nācijām uz sagrauto Vācijas un Krievijas impēriju drupām veidot savas valstis. Tomēr būtu maldīgi uzskatīt, ka Latvijas valsts izveidojās nejaušu sakritību rezultātā. Spēja sekmīgi izmantot radušos apstākļus bija ilga vēsturiska procesa likumsakarīgs noslēgums.

Šim procesam bija divas sastāvdaļas: **neatkarības idejas attīstība** un **latviešu politiskās nācijas izveidošanās**, kura šo ideju spētu realizēt.

Neatkarīgas Latvijas valsts idejas saknes meklējamas 19. gadsimtā. Jaunlatviešu mēģinājumus emancipēt latviešu tautu un iesaistīt politiskajos procesos, kā arī interesi par citu skaitliski nelielu Eiropas tautu politisko organizāciju var uzskatīt par pirmajiem soļiem šajā ceļā.

19. un 20. gadsimta mijā, nākot jaunai latviešu intelektuāļu paaudzei, izauga prasība pēc latviešu apdzīvoto teritoriju apvienošanas vienā administratīvajā vienībā un politiskās autonomijas. Autonomijas ideja balstījās reālās situācijas adekvātā novērtējumā, ņemot vērā Latvijas

atrašanos Krievijas impērijas sastāvā un sarežģītās attiecības ar vācbaltiešiem. **Aktīvākie autonomijas idejas paudēji nāca no „Jaunās Strāvas” dalībnieku vidus**, kuri pēc šīs kustības sagrāves (1897) emigrēja uz Rietumeiropu (Miķelis Valters, Ernests Rolavs u.c.). M. Valters bija pirmais, kurš puda ideju (1903) par pilnīgas Latvijas suverenitātes nepieciešamību, nobriestot attiecīgiem vēsturiskajiem apstākļiem.

Ideja par Latvijas politisko autonomiju lielāku popularitāti guva 1905. gada revolūcijas laikā. Pēc revolūcijas latviešu vidū arvien straujāk auga politiskais nacionālisms, kas rada sevišķi auglīgu augsni Pirmā pasaules kara laikā. Kara darbība Latvijas teritorijā, plašā bēgļu kustība un strēlnieku bataljonu formēšana aktualizēja jautājumu par Latvijas politisko nākotni.

Latviešu inteliģence un sabiedrība arvien uzstājīgāk pieprasīja reformas, kuru galamērķis būtu Latvijas autonomija. Uzstājīgākie šīs idejas paudēji bija Šveicē izveidotā Latviešu komiteja (Rainis, Fēlikss Cielēns u.c.) un Maskavā ar laikrakstu „Dzimtenes Atbalss” saistītās aprindas.

Pāreja no politiskās autonomijas prasības uz pilnīgu neatkarību notika pēc Februāra revolūcijas Krievijā. 1917. gada vasarā, redzot pakāpenisku Krievijas sabrukumu un tās valdības neefektivitāti, presē arvien biežāk atskanēja aicinājumi pilnīgi atdalīties no Krievijas. 1917. gada rudenī un ziemā, pēc Rīgas nonākšanas vācu okupācijā un komunistu diktatūras izveidošanas Krievijā, neatkarības ideja kļuva par vienu no galvenajām latviešu politiskajā dienaskārtībā, apvienojot gan pilsoniskos, gan mērenos sociālistiskos spēkus.

Vācu okupētajā Latvijas daļā nelegāli darbojās no latviešu politisko partiju pārstāvjiem sastādītais **Demokrātiskais bloks**, kurš jau 1917. gada oktobrī izvirzīja prasību par Latvijas neatkarību. Vācu okupācijas apstākļos to, protams, nebija iespējams realizēt.

Neokupētajā Latvijas daļā (Vidzemē) latviešu politisko un sabiedrisko organizāciju pārstāvji izveidoja **Latviešu Pagaidu Nacionālo padomi** (LPNP), kuras pārstāvji, novērtējot politiskos procesus Krievijā, arī izšķīrās par nepieciešamību pieprasīt Latvijai valstisku neatkarību.

LPNP otrajā sesijā, kura notika Petrogradā 1918. gada 30. janvārī, pieņēma deklarāciju, izvirzot mērķi dibināt neatkarīgu demokrātisku Latvijas Republiku.

No 1918. gada februāra līdz novembrim visa Latvijas teritorija atradās vācu okupācijas varā. Šajā laikā gan Demokrātiskais bloks, gan LPNP aktīvi darbojās, lai nepieļautu Latvijas iekļaušanu Vācijas impērijas sastāvā, un popularizēja neatkarīgas Latvijas valsts ideju ārzemēs.

Šajā kontekstā sevišķi izceļams **Zigfrīda Annas Meierovica** (1887–1925) veikums, kurš LPNP uzdevumā devās uz Lielbritāniju un panāca tur Latvijas *de facto* atzīšanu 1918. gada 11. novembrī, vēl pirms Latvijas Republikas proklamēšanas.

Savukārt latviešu politiskās nācijas veidošanās pirmsākumi meklējami vēl senākā pagātnē. Jau 17. gadsimta beigās un 18. gadsimta pirmajā pusē veidojoties latviešu literārās valodas un vēsturiskās apziņas pamatiem, var konstatēt latviešu nācijas ģenēzes sākumu.

Smagajos dzimtbūšanas apstākļos veidojās pirmie nacionālās elites aizmetņi, par ko liecināja turīgo latviešu pilsētnieku cīņa par savām tiesībām un t.s. zemnieku aristokrātijas izaugšana no latviešu brāļu draudžu vidus. Cīņa par sociālajām un ekonomiskajām tiesībām 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā izpaudās plašos latviešu zemnieku nemieros.

Politiskās nācijas tapšana paātrinājās 19. gadsimta pirmajā pusē pēc dzimtbūšanu atcelšanas Kurzemē (1817) un Vidzemē (1819). Šajā laikā parādījās pirmie latviešu laikraksti un noformējās pirmā latviešu inteligences paaudze, kuru veidoja tautskolotāji, rakstveži un aktīvākie zemnieki.

19. gadsimta vidū latviešu aktīvākie studenti, kuri bija aizguvuši tolaik modernās Eiropas idejas (demokrātisms, liberālisms, nacionālisms), grupējās **Jaunlatviešu kustībā**. Tā aktīvi iestājās par latviešu tautas emancipāciju, lai atbrīvotos no vācbaltiešu aizbildniecības. Tautiskās atmodas rezultātā pieauga latviešu labklājības un izglītības līmenis, aktivizējās sabiedriskā (Rīgas Latviešu biedrība, 1868) un kultūras dzīve (latviešu laikraksti, literatūras uzplaukums, Dziesmu svētku kustība u.c.). Latvieši pirmo reizi iesaistījās valsts politiskajā dzīvē (Rīgas domes vēlēšanas, reformu ierosinājumi cara administrācijai u.c.).

19. gadsimta nogalē strauji pieauga latviešu nacionālā pašapziņa, biedrošanās un iestāšanās par sociālajām un ekonomiskajām tiesībām. Šīs tendences spilgti izpaudās 1905. gada revolūcijas laikā, kad pirmo reizi tika organizētas latviešu politiskās partijas un demokrātiskas pašpārvaldes iestādes (rīcības komitejas).

Revolūcijas laikā bija arī mēģinājumi reformēt izglītības, tiesu un pašvaldības sistēmu. Vienlaikus revolucionārie notikumi izpaudās organizētas bruņotas cīņas formā pret cara patvaldības režīmu, pieprasot plašas demokrātiskas reformas. Viens no revolūcijas ieguvumiem bija pilsoņu brīvību un politisko tiesību pieaugums, kuru latvieši aktīvi izmantoja. Vairāki latvieši darbojās kā deputāti Krievijas parlamentā – Valsts Domē.

Pirmā pasaules kara laikā latviešu nācija demonstrēja savu briedumu un augstas pašorganizācijas spējas. Latviešu sabiedriskās organizācijas nodrošināja tūkstošiem ievainoto karavīru aprūpi, sniedza atbalstu

simtiem tūkstošu bēgļu un pat spēja saformēt kaujas spējīgas militārās vienības – latviešu strēlnieku bataljonus (vēlāk pulkus). Minēto organizāciju vidū sevišķi jāizceļ **Latviešu bēgļu apgādāšanas Centrālkomiteja** (dibināta 1915, vadītāji Vilis Olavs, vēlāk Jānis Čakste) un **Latviešu strēlnieku bataljonu organizācijas komiteja** (dibināta 1915, vadītājs Jānis Goldmanis). Tajās aktīvi darbojās daudzi vēlākās Latvijas Republikas valstsvīri, iegūstot lielu organizatorisko pieredzi.

Pēc Februāra revolūcijas Krievijā 1917. gadā latviešiem radās iespēja pilnvērtīgi iesaistīties politiskajos procesos, dibinot savas politiskās partijas, piedaloties vēlēšanās un organizējot pārvaldes institūcijas. **Šajā laikā izveidojās septiņas no astoņām politiskajām partijām, kuras vēlāk dibināja Tautas Padomi un proklamēja Latvijas neatkarību.** 1917. gadā nodibināja arī guberņas līmeņa pārvaldes institūcijas – Vidzemes, Kurzemes un Latgales Zemes padomes, kurās plaši bija pārstāvēti latviešu politiķi. Latviešu politiskās partijas nelegāli darbojās vācu okupācijas un komunistiskās diktatūras apstākļos 1917. gada beigās un 1918. gadā.

Apkopojot sacīto, redzam, ka Latvijas valsts dibināšanai bija gara priekšvēsture un tā nebūt nebija nejauša. Labvēlīgākos vēsturiskos apstākļos Latvijas neatkarības proklamēšana varēja notikt pat agrāk.

Tomēr ar neatkarības pasludināšanu ceļš uz sapni par neatkarību nebija noslēdzies. Latviešu nācijai savu politisko un organizatorisko briedumu nācās apliecināt arī turpmāk, nostiprinot un ar ieročiem rokās aizstāvēt jaunizveidoto Latvijas valsti.

Tautas Padomes izveidotajai **Latvijas Pagaidu valdībai** (1918, vadītājs Kārlis Ulmanis) sākotnēji nācās darboties ļoti smagos apstākļos, kurus vēl grūtākus padarīja ārējā agresija.

1918. gada novembra beigās Latvijas teritorijā iebruka Padomju Krievijas Sarkanā armija. Sākās **Latvijas Neatkarības karš**, kurš noslēdzās 1920. gada 11. augustā ar Latvijas un Krievijas miera līguma noslēgšanu. Pusotra gada laikā jaunā Latvijas valsts spēja nosargāt savu neatkarību, vienlaikus cīnoties gan pret Vācijas, gan Krievijas agresiju. Šajās cīņās Latvijas sabiedrība apliecināja savu gribu un spēju veidot pašiem savu valsti.